

УДК 349.22

*Є. Ю. Подорожній***НОРМИ ТРУДОВОГО ПРАВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ
МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Постановка проблеми. У науковій літературі думки дослідників із приводу елементного складу механізму правового регулювання різняться. У цілому всі позиції розділяються на дві групи. До представників першої належать правники, які підходять до вирішення цього питання більш широкого та розглядають серед основних елементів зазначеного механізму, крім суто юридичних інструментів, що забезпечують регламентуючу функцію права, також інші явища правової дійсності, які тією чи іншою мірою беруть участь у правовому регулюванні (наприклад, правосвідомість, правова культура тощо). У свою чергу представники другої групи вважають, що до складу основних елементів механізму правового регулювання варто відносити лише спеціально-юридичні правові засоби, тобто ті, що лежать в основі регулюючої (регламентуючої) функції права.

Зауважимо, що однією з важливих гарантій нормального існування й розвитку будь-якого суспільства є унормованість існуючих у ньому соціальних відносин, яка забезпечує їх цілеспрямованість, послідовність, керованість і відносну передбачуваність. Досягнути належного рівня нормативності суспільних відносин можна через запровадження відповідних соціальних норм, які являють собою певні стандарти, зразки поведінки учасників соціального спілкування, за допомогою яких здійснюється соціальне регулювання.

Стан дослідження. Вивченню проблематики норм трудового права присвячували увагу такі вчені, як В.М. Кириченко, О.М. Куракін, А.В. Малько, Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний, Н.Б. Болотіна, Н.М. Степакова, М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та інші. Однак, на нашу думку, норми трудового права як важливий елемент механізму правового регулювання юридичної відповідальності є недостатньо дослідженими.

Мета статті – розглянути сутність норм трудового права як важливого елемента механізму правового регулювання юридичної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Норми трудового права є різновидом діючих у суспільстві правил поведінки людей, встановлених державою. Оскільки норми трудового права належать до правових, вони, відповідно, повинні розглядатись як правила загального характеру, встановлені чи санкціоновані державою. У такому аспекті норми трудового права практично нічим не відрізняються від усіх правових норм, оскільки загальною властивістю для них є їх юридична природа. Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду сутності норм трудового права, пропонуємо дослідити сутність таких понять, як «норма» та «норма права».

На переконання К.Г. Волинки, норма – це міра позитивної, суспільно корисної поведінки, спрямована на досягнення мети соціального регулювання. Автор підкреслює, що соціальні норми регулюють не будь-які, а найтипівіші суспільні відносини [1, с. 110]. О.Ф. Скакун визначила соціальні норми як систему правил поведінки загального характеру, що складаються у відносинах між людьми в певному суспільстві у зв'язку з виявом їх волі (інтересу) та забезпечуються різними засобами соціального впливу [2, с. 268]. Науковець наголошує на тому, що це не просто правила, оскільки правила існують і в несоціальних утвореннях, наприклад, таких як математика, граматика, техніка тощо (технічні норми), а правила чітко вираженого соціального характеру. Це не стихійний (природний), а свідомий, вольовий, нормативний регулятор [2, с. 268]. В.М. Кириченко та О.М. Куракін вважають, що соціальні норми – це історично зумовлені загальні правила поведінки людей у суспільстві, які є проявом їх свідомої вольової діяльності та забезпечуються різними засобами соціального й державного впливу [3, с. 122–123].

За свою історію людство виробило низку соціальних норм, однак у сучасному суспільстві головна роль належить нормам права. О.Ф. Черданцев вказує, що норми права виступають тими «цеглинками», з яких складається вся «будівля» права. Норма права – це вольове, загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки, яке регулює суспільні відносини шляхом надання прав і покладення обов'язків та дотримання якого забезпечується можливістю державного примусу [4, с. 208]. А.С. Піголкін зазначає, що норма права є первинною, вихідною «клітинкою» сформованого юридичного права. Вона характеризується тим, що офіційно встановлюється (або санкціонується) державою, носить загальнообов'язковий характер, її виконання в необхідних випадках підтримується державним примусом [5, с. 87].

М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та О.В. Петришин із приводу норми права зауважують, що вона являє собою первинний, окремо взятий найменший структурний елемент права, правило поведінки, що визнається й охороняється державою. Норма права безпосередньо нормує, надає юридичне значення суспільним відносинам і знаходить зовнішнє вираження в правовому приписі. Норма права є тим першим елементом, який відчуває на собі зміни в праві [6, с. 258]. Автори наголошують на тому, що завдяки своєму універсальному значенню норма права поширює свої властиво-

сті також на інші рівні системи права, слугує відправною точкою виміру правової матерії. Упорядкування, узгодженість, взаємопов'язаність і диференціювання комбінацій правових норм обумовлюються, з одного боку, структурою суспільних відносин, а з іншого – націленістю законодавця на їх правове опосередкування [6, с. 258]. Безпосередньо поняття «норми права» дослідники визначили таким чином: соціально обумовлене, спрямоване на регулювання суспільних відносин обов'язкове для виконання правила поведінки, яке схвалюється або встановлюється державою та у своїй реалізації забезпечується рівнем свідомості виконавців, організаційною й виховною роботою та можливістю застосування державного примусу в разі порушення його вимог [6, с. 279]. М.В. Цвік та інші вчені підкреслюють, що правова норма нерозривно пов'язується із сутністю права, оскільки є первинним елементом його структури, безпосереднім втіленням такої його ознаки, як нормативність [6, с. 279].

За висловом М.І. Байтіна, правова норма – це первинна клітинка права, частинка змісту, вихідний структурний елемент його системи. Водночас норма права – відносно самостійне явище, яке володіє власними специфічними особливостями, що поглиблюють і конкретизують наші уявлення про право, його поняття, сутність і зміст, про механізм регулятивного впливу на суспільні відносини [7, с. 313]. Норма права, як зазначає науковець, – це такий, що виходить від держави та нею охороняється, загальнообов'язковий, формально визначений припис, виражений (змодельований) у вигляді правила поведінки чи відправного встановлення, що є державним регулятором суспільних відносин [7, с. 316].

На думку О.Ф. Скакун, норма права – це загальнообов'язкове правило поведінки, сформоване в суспільстві відповідно до визнаної в ньому справедливої міри свободи й рівності та формально визначене (встановлене чи санкціоноване) і забезпечене державою з метою регулювання, охорони й захисту суспільних відносин [2, с. 278]. На переконання В.О. Котюка, норма права – це офіційне, формально визначене, загальнообов'язкове правило поведінки, яке встановлюється або санкціонується державою, охороняється нею від порушень, спрямовується на регулювання найбільш важливих суспільних відносин та охорону соціальних цінностей шляхом встановлення юридичних прав та обов'язків суб'єктів права [8, с. 45]. С.С. Алексєєв вважає, що норма права являє собою загальнообов'язкове, формально визначене правило поведінки, встановлене й забезпечене суспільством і державою, закріплене й опубліковане в офіційних актах, спрямоване на врегулювання суспільних відносин шляхом визначення прав та обов'язків їх учасників [9, с. 280].

В.С. Несєсянц у своїх працях наголошує на тому, що норма права – одне з основоположних понять для всіх доктрин права (незалежно від відмінностей у типах праворозуміння), які трактують право нормативно, тобто розуміють і визначають право в цілому через норму, вважають, що право як таке складається з норм [10, с. 389]. Норма права, на переконання вченого, – це загальне правило регулювання суспільних відносин, згідно

з яким його адресати повинні за певних умов (гіпотеза) діяти як суб'єкти певних прав та обов'язків (диспозиція), інакше настають певні невідгідні для них наслідки (санкція) [10, с. 392]. З позиції, яку займає В.М. Хропанюк, норму права варто вважати взірцем (моделлю) типового суспільного відношення, що встановлюється державою. Науковець визначає межі можливої чи необхідної поведінки людей, міру їх внутрішньої й зовнішньої свободи в конкретних взаємовідносинах. Норма права передбачає свободу учасників регульованих суспільних відносин у подвійному смислі: по-перше, як здатність волі суб'єкта свідомо обирати той або інший варіант поведінки (внутрішня свобода); по-друге, як можливість діяти, переслідувати та здійснювати певні цілі (зовнішня свобода) [11, с. 227].

Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний зазначають, що норма права – це первинний елемент і нормативна основа механізму правового регулювання. Норма права являє собою загальне обов'язкове правило (модель) поведінки, яке встановлює для суб'єкта як можливий (суб'єктивні юридичні права), так і необхідний (суб'єктивні юридичні обов'язки чи заборони) варіант поведінки. Специфічна функція норм права полягає в нормативній регламентації суспільних відносин. Це означає, що за допомогою норм права програмується певні відносини та вся сукупність юридичних засобів, що використовуються для здійснення державної волі [12].

Отже, норма права являє собою офіційно затверджене, формалізоване (стандартизоване) правило суспільної поведінки, яке з точки зору держави є найбільш доцільним і корисним у наявних умовах суспільного розвитку, у зв'язку із чим це правило всебічно забезпечується державою, у тому числі в разі необхідності, з використанням примусу.

Залежно від того, які саме суспільні відносини регулюють ті чи інші норми права, вони належать до відповідної галузі права. Норми трудового права, як стверджує С.В. Вишнівецька, – це загальнообов'язкові, формально визначені, встановлені або санкціоновані державою та забезпечені заходами державного примусу правила поведінки, які закріплюють юридичні права й обов'язки учасників трудових відносин, що виникають із приводу застосування найманої праці [13, с. 63]. Н.М. Степакова, досліджуючи роль норм трудового права в механізмі правореалізації, у цілому погоджується з наведеним визначенням, проте наголошує на тому, що такий підхід звужує предмет норми трудового права. Учений вважає, що ядро трудового права дійсно становлять індивідуальні відносини трудового найму [14, с. 50]. Водночас, окрім них, норми трудового права розповсюджують свій регулятивний вплив також на відносини, тісно пов'язані з трудовими, а саме такі: працевлаштування, навчання й підвищення кваліфікації, перекваліфікацію працівників, відносини щодо контролю за дотриманням законодавства про працю, вирішення трудових спорів, а також відносини соціального партнерства [15, с. 6].

З огляду на це Н.М. Степакова пропонує розуміти норми трудового права як встановлені та (або) ратифіковані державою формально визначені правила поведінки загальнообов'язкового характеру, що регулюють

трудова й тісно пов'язані з ними відносини через надання їм суб'єктам відповідних прав та покладення на них обов'язків, виконання яких забезпечується силою державного впливу аж до примусу [16]. Також варто навести позицію Л.І. Заморської, яка в контексті аналізу відносно визначених норм трудового права України назвала останні диспозитивними, формально визначеними правилами поведінки, встановленими чи санкціонованими державою та забезпеченими заходами державного примусу, що регулюють трудові й тісно пов'язані з ними відносини, закріплюють юридичні права та обов'язки учасників трудових відносин, що виникають із приводу застосування найманої праці [17].

Визначаючи функціональне навантаження норми права в механізмі правового регулювання юридичної відповідальності в трудовому праві, доцільно звернути увагу на думку О.Ф. Скакун, яка пише, що специфічне завдання норми права в механізмі правового регулювання полягає в таких діях:

- а) визначенні загального кола людей, на які вона поширює свою дію;
- б) встановленні змісту суспільних відносин (змісту поведінки суб'єкта), а також об'єктів правовідносин;
- в) визначенні обставин, у яких особа має керуватись цим правилом поведінки;
- г) розкритті самого правила поведінки за допомогою вказівки на права й обов'язки учасників відносин, що регулюються, на характер їх взаємозв'язку, а також на державно-примусові заходи, що застосовуються до осіб у разі невиконання ними юридичних обов'язків [18, с. 499–500].

Висновки. Таким чином, значення правових норм у механізмі правового регулювання юридичної відповідальності в трудовому праві полягає в тому, що саме за їх допомогою держава встановлює загальнообов'язкові матеріально-правові та процедурно-процесуальні правила функціонування цієї відповідальності. Тобто за допомогою норми права запроваджується відповідний правовий режим реалізації інституту юридичної відповідальності в трудовому праві. Зміст цього режиму складають сукупність формалізованих правових вимог (вказівок, приписів) щодо підстав виникнення юридичної відповідальності, її меж і порядку притягнення до неї, права та обов'язки суб'єктів, які беруть участь у відносинах, що опосередковують функціонування юридичної відповідальності.

Література

1. Бобылев А.И. Теоретические проблемы правового регулирования / А.И. Бобылев // Право и политика. – 2002. – № 8. – С. 10–16.
2. Скакун О.Ф. Теория права и держави : [підручник] / О.Ф. Скакун. – 2-ге видання. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
3. Кириченко В.М. Теория держави і права: модульний курс : [навч. посібник] / В.М. Кириченко, О.М. Куракін. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 264 с.
4. Черданцев А.Ф. Теория государства и права : [учебник для вузов] / А.Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 2000. – 432 с.
5. Общая теория права : [учебник для юрид. вузов] / [Ю.А. Дмитриев, И.Ф. Казьмин, В.В. Лазарев и др.] ; под общ. ред. А.С. Пиголкина. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 1996. – 384 с.

6. Загальна теорія держави і права : [підручник для студ. юрид. спец. виш. навч. закл.] / [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.] ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.
7. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
8. Котюк В.О. Теорія права. Курс лекцій : [навч. посібник для юрид. фак-тів вузів] / В.О. Котюк. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
9. Теория государства и права : [учебник для вузов] / под ред. С.С. Алексеева. – М. : Зерцало, 2000. – 594 с.
10. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства : [учебник для юрид. вузов и фак-тов] / В.С. Нерсесянц. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 1999. – 552 с.
11. Хропанюк В.Н. Теория государства и права / В.Н. Хропанюк. – М. : Интерстиль, 2000. – 377 с.
12. Теорія держави та права : [підручник] / [Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.] ; за заг. ред. Є.О. Гіди. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2011. – 576 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1754090645109/pravo/norma_prava_mehanizmi_regulovogo_regulyuvannya.
13. Вишновецька С.В. Поняття норми трудового права / С.В. Вишновецька // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 82 : Правознавство. – Чернівці, 2000. – С. 60–63.
14. Болотіна Н.Б. Трудове право України : [підручник] / Н.Б. Болотіна. – 4-те вид., стереотип. – К. : Вікар, 2006. – 725 с.
15. Трудове право України : [навч. посібник] / за ред. П.Д. Пилипенка. – 2-ге вид., змін. і доп. – К. : Істина, 2007. – 208 с.
16. Степакова Н.М. Зміст норми трудового права в механізмі реалізації права / Н.М. Степакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/stepakova-n-m-zmist-normi-trudovogo-prava-v-mehanizmi-realizatsiyi-prava/>.
17. Заморська Л.І. Відносно визначені норми трудового права України / Л.І. Заморська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3141>.
18. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.

А н о т а ц і я

Подорожній Є. Ю. Норми трудового права як важливий елемент механізму правового регулювання юридичної відповідальності. – Стаття.

У статті на основі наукових поглядів вітчизняних і зарубіжних учених досліджено теоретичні підходи щодо тлумачення таких понять, як «норми» та «норми права». Наголошено, що значення правових норм у механізмі правового регулювання юридичної відповідальності в трудовому праві полягає в тому, що саме за їх допомогою держава встановлює загальнообов'язкові матеріально-правові та процедурно-процесуальні правила функціонування цієї відповідальності. Доведено, що за допомогою норми права запроваджується відповідний правовий режим реалізації інституту юридичної відповідальності в трудовому праві.

Ключові слова: норми, норми права, норми трудового права, механізм правового регулювання, юридична відповідальність.

А н н о т а ц и я

Подорожний Е. Ю. Нормы трудового права как важный элемент механизма правового регулирования юридической ответственности. – Статья.

В статье на основе научных взглядов отечественных и зарубежных ученых исследованы теоретические подходы относительно толкования таких понятий, как «нормы» и «нормы права». Отмечено, что значение правовых норм в механизме правового регулирования юридической ответственности в трудовом праве заключается в том, что именно с их помощью государство устанавливает общеобязательные материально-правовые и процедурно-процессуальные правила функционирования этой ответственности. Доказано, что с помощью нормы права вводится соответствующий правовой режим реализации института юридической ответственности в трудовом праве.

Ключевые слова: нормы, нормы права, нормы трудового права, механизм правового регулирования, юридическая ответственность.

S u m m a r y

Podorozhnyi Ie. Yu. The rules of labor law as an important element of the mechanism of legal regulation legal liability. – Article.

On the basis of scientific views of domestic and foreign scientists studied theoretical approaches concerning the interpretation of such notions as “rules” and “rule of law”. It is noted that the value of the rule of law in the mechanism of legal regulation of legal liability in the law is that it is with their help, the state shall set uniform compulsory substantive and procedural rules for the functioning of the procedural justice. It is proved that with the help of the rule of law administered the appropriate legal regime for the implementation of the institute of legal responsibility in labor law.

Key words: rules, rules of law, rules of labor law, regulation mechanism, legal responsibility.